

ARKIV
FOR
NORDISK FILOLOGI

UDGIVET UNDER MEDVIRKNING AF

SOPHUS BUGGE CHRISTIANIA	NICOLAUS LINDER STOCKHOLM	
ADOLF NOREEN UPSALA	LUDV. F. A. WIMMER KJØBENHAVN	THEODOR WISÉN LUND

VED

GUSTAV STORM.

ANDET BIND.

CHRISTIANIA.
J. W. CAPPELEN
1885.

Runerne i den oldislandske Literatur, ved Björn Magnússon Ólsen. Udgivet af Kommissionen for det Arnarnagnæanske Legat. Kbh. 1883 (Gyldendahl). 140 S. 8vo.

Denne Afhandling, hvormed Dr. Björn Olsen har habileret sig ved Københavns Universitet, optager til Behandling det oftere drøftede Spørgsmaal om Runernes Brug til Bogskrift og besvarer det for den ældste islandske Literaturs Vedkommende bekræftende. Dr. Björn Olsens Arbeide vil visselig vække Opmærksomhed, dels fordi han fører i Marken en hel Række nye Argumenter for Spørgsmaalet, dels og fornemmelig fordi han paa en baade overraskende og overbevisende Maade har bragt Klarhed over den 3die Afhandling i „Skalda“, Olav Hvitaskalds Arbeide om Grammatik og Talefigurer. Jeg siger fornemmelig, fordi efter min Mening hele Theorien om Runernes Brug til Bøger paa Island i Tiden 1100—1150 er og bliver en Hypothese, selv efter Dr. Björn Olsens Argumentation, der vistnok anfører for den det meste og bedste, som kan anføres for den. Forf. giver en levende Skildring af den literære Virksomhed paa Øen under Biskup Gissur og hans Samtid, viser hvorledes man begyndte med at optegne enkelte Love (Tiendeloven) og Dokumenter (skrár, máldagar), før man tog fat paa den store Lovoptegnelse 1117—18 og fremhæver — som det synes med Rette — at i sig selv maatte en Optegnelse af Loven kunne foregaa ligesaa let eller maaske lettere med Runer end med Bogskrift, baade fordi Runernes Lydbetegnelse, især i Vocallyd, stod det talte Sprog nærmere og fordi Runerne som det nationale Alfabet var mere haandterligt. Jeg kan vistnok indrømme dette i sin Almindelighed, men bliver dog betænkelig, naar Forf. glider saa let over den Omstændighed, at den store Lovoptegnelse 1117—18 skede ved Præster. [Dette er, som bekjendt, ikke udtalt i Íslendingabók, men ligger som en sikker Slutning i Ares Ord om at Præsterne oplæste den færdige Lov, og erkjendes af Forfatteren]. Thi efter min Mening er Oplysningen om, at Præster — de, der var „satte til Bogen“, som havde lært baade at læse og skrive latinske Bogstaver — vare virksomme ved Affattelse af Lovene, en saa sikker Antydning som mulig om at Lovene bleve optegnede i det Alfabet, som Præster hele den katholske Verden over brugte; jeg behøver ikke at minde Dr. Olsen om, at Biskoperne Isleif, Gissur og Jon, at Sæmund Sigfussön alle havde faaet sin litterære Uddannelse i Tyskland og vistnok ogsaa ført den Kunst at skrive med sig hjem derfra til sine Landsmænd. Naar Forf. siger: „det følger af sig selv, at kun geistligheden, og ikke almen i det hele taget, i disse fjærne tider befattede sig med skrivekunsten, og at den alene forstod at omgaaes med pen, blæk og pergament“, — hvilket er ganske rigtigt, — maa jeg

tage den Bemærkning til Indtægt for den latinske Skrift, ikke for Runeskriften, hvis Redskaber vel indtil den Tid maa have været Sten, Træ og skjærende Instrumenter (Kniv eller Højjern); de, der efter sin naturlige Virkekreds befattede sig med Runeindskrift, var, som ogsaa Forf. andensteds antyder, snarere Stenhuggere og Træskjærere — altsaa de læge Arbeidere — end Præsterne, uden at jeg naturligvis vil benægte Rimeligheden af at ogsaa Præster kunde lære Runer.

Som bekjendt er alle islandske Haandskrifter fra 1100—1150 nu tabte, saa nogen absolut Sikkerhed i Spørgsmaalet kan vi aldrig naa. Forfatteren søger da, udgaaende fra sin Hypothese, at paavise sproglige og grafiske Minder om Runeperioden. Han dvæler i første Række ved Ordene *rita*, *merkja* og *skrifa*. Are frode bruger én Gang Ordet *rita* om hvad der er skrevet i Edmund den helliges Saga (=: Legende) og i den gamle Kristenret tales om den udenlandske Præst, der har den indviende Biskops „rit“ (Brev, paa Latin eller med latinske Bogstaver), medens der om islandsk Skrift bruges andre Ord; deraf slutter Forf., at *rita* betegner den latinske Skrift, medens *merkja*, *gera bók*, *gera á skrá*, *skrifa* o. l. betegner den nationale Skrift, Runeskriften. Denne Slutning forekommer mig forhastet; selv om det var bevist, at „Edmund den helliges Saga“ var den latinske Legende — der var dog en Mulighed for at der allerede fandtes en islandsk Oversættelse, en af de ældste „þýðingar helgar“ —, kan man dog ikke deraf bevise, at *rita* betyder „skrive Latin“. Naar vi vide, at Bøger og Bogskrift førtes til Island dels fra England, dels fra Tyskland, forekommer det mig meget naturligt, at man optog baade det engelske og det tyske Ord (*rita* og *skrifa*) for den nye Kunst og at disse Ord længe med afvekslende Held kjæmpede om Forrangen (se Afhandlingen S. 32 f.). Jeg tror det i det hele taget er for dristigt at gjøre Slutninger fra den begyndende Literaturperiodes Sprogbrug om Ord, der skal udtrykke saa nye Begreber som at „skrive“ og „læse“. Det synes mig meget naturligt, at de i den nye Kunst kyndige dels forsøger sig med kjendte Ord i ny Betydning, dels med den fremmede Kunst optager nye Kunstord. Om *merkja* i gamle Digte bruges om at riste Runer, maa det efter min Mening meget naturligt i et Dokument fra c. 1100 kunne betyde skrive, optegne, saaledes som det dog vitterligt maa være opfattet i 13de Aarhundrede ved Nedskrivningen i Konungsbók af Grágás. Ligesaa naturligt synes det, at Forfattere istedenfor det udenlandske og nye Kunstord „skrive“ bruger Udtryk som *gera á skrá*, *setja á skrá*, *setja á bók* (*bókr*), at de istedenfor „læse“ laaner fra Runefortolkningen Ordet *ráða* eller fra Lovfremsigelsen Ord som *lýsa*, *segja upp* o. l. Det forekommer ganske parallelt til, at man ved Siden af Ordet *bók*, som fra Engelsk gik over til de nordiske Sprog (ogsaa til Islandsk) omkr.

Aar 1000, senere ogsaa fik den hjemlige Ord *skrá*, der hos alle nordiske Folk fra at betyde „Skind“ ogsaa kom til at faa Betydningen „Skindbog“, „Bog“, og om det lykkedes at paavise, at i den begyndende Litteraturperiode dette Ord var vel saa meget brugt som *bók*, synes den Formodning (S. 39), at Aarsagen til denne Forskjel i Benævnelsen kan have været det forskellige Alfabet (Runealfabetet), at være uden Grund, thi saavel latinske som islandske Bøger kunde kaldes „skrár“. Jeg finder saaledes, at de af Dr. B. Olsen opstillede Antydninger om at de ældste islandske Skrifter oprindelig er nedskrevne med Runealfabetet i det hele lidet bindende; det samme gjælder ogsaa Forf.s „grafiske Minder om Runeperioden“. Thi naar þ skydes tilside, der dog snarere stammer fra Engelsk end fra Runerne, reducerer disse sig til, at nogle faa Runenavne bruges som Abbreviationstegn for Runernes Navne, altsaa ƿ for fé, ʏ for maðr. Dette er — ialfald for den sidstes Vedkommende — som bekjendt ikke noget specielt islandsk Fænomen; det findes ogsaa i gamle norske og svenske Skrifter og maa saaledes overalt have fælles Oprindelse. Naar jeg specielt her nævner norske, er det fordi jeg deraf vil drage en Konsekvens. Hvis Brugen af Runen ʏ for Ordet maðr paa Island er et Minde om „Runebøger“, maatte den ogsaa gjælde for det samme i Norge og Sverige. I de ældste bevarede norske Lovhaandskrifter — Brudstykket A. M. 315 D (NgL. I 115—18) af Gulathingsloven og to Brudstykker i det norske Rigsarkiv af Gulathingsloven (NgL. II 495—501) og af Eidsivathingsloven (NgL. II 522—23) — bruges endog temmelig regelmæssigt Runen ʏ for Ordet maðr.¹ Men der er, saavidt jeg ser, ingen Grund til at antage at de norske Love optegnedes med Runer, tvertimod gode Grunde for at antage det modsatte. De Throndhjemske Love omtales ved 1164 som tilstedeværende i mange Exemplarer og med adskillig afvigende Text², der altsaa forudsætter temmelig lang Brug; i Tiden om 1190 omtales Thrøndernes „gamle Love“ og der citeres specielt en gammel Lovbog (Grágás), som sagdes at stamme fra Magnus den godes Tid (1035—47)³, og paa samme Tid ved de kirkelige Kilder at tale om Love optegnede paa Modersmaalet ved St. Olafs Foranstaltning. Nu er det vistnok ikke min Mening at hævde, at Traditionen her havde Ret; derimod tror jeg man med Sikkerhed deraf kan slutte, at Thrønderne havde gamle Lovbøger, som endnu var brugelige ved 1160—1190; men deraf fremgaar, at de gamle Lovbøger var skrevne med samme Sort Skrift, som fremdeles brugtes, — altsaa latinske Bogstaver. Og Opskriften

¹ Dette er ikke bemærket i Noterne til Texten i 2det Bind af NgL., men kan sees af de færdigtrykte Facsimiler.

² Heimskringla S. 796, Fagrskinna S. 180.

³ Sverres Saga i Fnm. S. VIII c. 112 og 117.

af de norske Love gaar ialfald lige saa langt tilbage som de islandske. En Betragtning af den opbevarede Codex af Frosthingslov vil gjøre det mere end sandsynligt, at denne Lov er optegnet omtrent ved Aar 1100. Den nuværende Deling i 16 Bøger er jo rent vilkaarlig og har ikke foranlediget nogen Omordning af Lovens Indhold; det, som nu er 16de og sidste Bog, kan derfor antages at have allerede fra først af staaet ved Bogens Slutning. Men denne 16de Bog udgjør kun Rettebøder fra Kongerne Sigurd, Eystein og Olaf (1103—15) og fra Kongerne Harald og Magnus (1130)¹; det vil heraf sees, at Loven var optegnet før disse Rettebøder blev indførte, altsaa før 1107, thi Sigurds, Eysteins og Olavs Rettebøder blev efter de historiske Kilder givne før Sigurds Udreise.² Vi naa saaledes op til omtr. Aar 1100 som den Tid, da de norske Love blev optegnede. Men kunde man i disse optage Runen **Y** som Betegnelse for Ordet *maðr* i en Gjengivelse med latinske Bogstaver, maatte det samme kunne ske paa Island, og jeg har vanskeligt for at tro, at Brugen af denne Rune i de ældste Haandskrifter i Norge og paa Island er uden Sammenhæng. Det strider ikke herimod, at man paa Island enkeltvis begyndte at anvende ogsaa en anden Rune som Forkortelsestegn (S. 41).

Med ganske anden Tryghed tør vi følge Forf., naar han søger at paavise Forholdet mellem „Thorodd Runemester“ og den 3die grammatisk-rhetoriske Afhandling i Snorra-Edda. Han har her, som mig synes overbevisende, paavist Sammenhængen mellem Skalda's Fortale og den 3die Afhandling eller, at Forf. af Fortalen med Ordene „skal yðr sýna hinn fyrsta lettrs hátt osv.“ henviser til 3die Afhandling eller rettere til Runeafsnittet deri. Derimod er jeg ikke bleven overbevist om Rigtigheden af Forf.s Hypothese, at et Stykke af Prologen oprindelig tilhører en særegen Prolog til 3die Afhandling (og altsaa som denne skulde være forfattet af Olav Hvítaskald), og naar Forf. S. 55 f. tror at have paavist en „umiskjendelig Lighed“ mellem dette Stykke af Fortalen og Olavs Kilde Priscian, har det ikke lykkedes mig at finde denne Lighed. Læser jeg Prologen i Sammenhæng, kan jeg med Forf. antage denne componeret af den 4de Afhandlings Forfatter og dog finde det meget naturligt at han i sin Gjengivelse af de tre foregaaende Afhandlinger nærmest dvæler ved den 3die (Olafs); derimod kan jeg ikke forstaa Ordene „sem yðr mun sýnt verða í þeim greinum sem síðarr eru skrifaðar eptir þeirra manna upptekinni stafasetningarreglu, sem ver hygg-

¹ NgL. I S. 257 f.

² Til Sammenligning kan tjene, at i Gulathingslov, som er forfattet efter 1101, er Haakon Thoresfostres Rettebøder (fra 1094) optagne i selve Texten (NgL. I 59), hvilket antyder, at de forelaa, da Loven blev optegnet.

jum vel hafa kunnet orðógraffiam“ anderledes end som Henvisning til alle tre orthografiske Afhandling. Afsnittene om Thorodd, om den tredie Afhandling og om Runereformen indeholder — saa vidt jeg forstaar — saa meget godt, rigtigt og nyt, at jeg nødig vil dvæle ved Detaljer, ved hvilke jeg kunde nære Tvivl. Kun skulde jeg ville gjøre opmærksom paa, at naar kun et eneste Sted (Prologen foran de 4 Afhandling) nævner dette reformerede Runealfabets Forfattere og som saadanne anføre „Thorodd og Are“, da er det betænkeligt specielt at ville udskille Are og beholde Thorodd som Forfatter; jeg kan ikke følge Dr. Bjørn Olsen, men antager, at hvis Fortalens Ord staa til Troende, skal de betyde at Thorodd og Are har tilsammen bearbejdet eller suppleret Runealfabetet med de latinske Bogstaver for Øie. Et saadant Samarbejde er i sig selv ikke usandsynligt; Are frode benytter jo ogsaa i Islendingaboken flere Medarbejdere (Sæmund, Teit, Odd Kolsson osv.), ligeledes har han i sine Samlinger for Landnamsbogen havt en Medarbejder i Kol skegg den frode. Netop her hvor den nationale og europæiske Bogstavkundskab stødte sammen var et Medarbejderskab mellem den runekyndige Lægmand og den skrivekyndige latindannede Præst naturligt. Men ikke tror jeg at dette har havt nogen væsentlig Indflydelse paa Litteraturen til kunstigt at indføre Runer som Bogskrift. Heller ikke kan jeg, trods alt hvad Dr. Bjørn Olsen siger om den 1ste orthografiske Afhandling, se at denne i nogen Maade er paavirket af Thorodd og Ares paastaaede Runereform; naar Dr. Bjørn Olsen finder denne Paavirkning utvivlsom i Optagelsen af Vocalerne *q*, *ę* og *ø*, der skulde stamme fra de reformerede Runer, kan jeg kun finde dette meget tvivlsomt og tør da henvise til at ialfald *ę* er et direkte Laan fra latinsk Skrift.

Skjønt jeg saaledes i meget er uenig med Forf. og skjønt jeg tror at først fortsatte palæografiske Studier vil kunne bringe Lys i mange af disse dunkle Spørgsmaal, kan jeg kun slutte med at takke Forfatteren for hans første større Arbejde og lykønske den nordiske Filologi med at have vundet en saa vel udrustet Dyrker.

Januar 1884.

GUSTAV STORM.